

HADİS OKUMALARI - YETKİN

Hadis ve Sünnet'e Dair

Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla.

Hiz. Peygamber'in İslâm dinindeki yerini kavramadan onun sünnet ve hadisinin önemini anlayabilmek güçtür. Her şeyden önce Allah'ın Kitabı'nın mübelliği ve en iyi tercümanı olan Hiz. Peygamber, bir Müslüman için yegâne hayat ölçüsü ve en mükemmel şahsiyet örneğidir. Nitekim Allah (cc), "Gerçekte Allah Resûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır."¹ buyurmaktadır. Yüce Allah, Hiz. Peygamber'in tüm inananlar için örnek olduğunu söylediğine göre, kendisinden sonraki kuşaklar onun bu örnekliliğini hayatlarına nasıl yansıtacaklar? Bu sorunun cevabı, her şeyden önce Hiz. Peygamber'in bıraktığı bilgi mirasının iyi ve doğru bir biçimde korunmasıyla mümkün olabilirdi. Bu yüzden İslâm toplumunun çok erken döneminden itibaren bu durumun bilincinde olan İslâm âlimleri, Hiz. Peygamber'in söz ve davranışlarını kayıt altına almayı bir sorumluluk addetmişlerdir. Sünnet ve hadis mirası, ilk nesilden itibaren Müslümanların ibadet ve ahlâka dair hususlarda olduğu gibi günlük yaşantılarında ortaya çıkan sorunların çözümünde de vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olmuştur.

İslâm'ın ilk asırlarından günümüze kadar "sünnet" ve "hadis" sözcüklerine yüklenen anlamlar farklı olmuştur. Sözlük anlamına uygun olarak sünnet daha çok davranış ile ilgili bir kavram olarak görülürken; hadis, sözlü ve yazılı rivayetlerin adı olarak anlaşılmıştır. Bu çerçevede Hiz. Peygamber'in söz ve fiillerinin sözlü rivayetleri hadis, uygulanagelen söz ve fiilleri de sünnet adını almıştır.

Sünnet, Kur'an'ı hayata aktaran bir vasıta olmanın yanında, Müslümanların varlık, bilgi ve değer tasavvuruna da kaynaklık eder. İslâm toplumlarının bölge, ırk, soy, yapı ve kültür farklılıkları ne olursa olsun ortaya koydukları maddî ve manevî bütün eserlerde Kur'an'ın ve sünnetin izleri vardır. İslâmiyet'in kısa sürede dünyaya yayılmasında, yerleştiği bölgelerde sürekliliğinin sağlanmasında, farklı kültür ve coğrafyalarda yaşayan mensupları arasında ortak bir yaşama biçiminin oluşmasında Sünnet-i Nebeviyye'nin rolü büyük olmuştur. Sünnet aynı zamanda asr-ı saadeti şimdiki zamana taşıma gayretinin de ana vasıtası olarak görülmüştür.

¹ Ahzâb, 33/21.

Resûl-i Ekrem’i (sav) bütün yönleriyle yeni nesillere anlatmasının yanı sıra onun (sav) sünnetini çağlara taşıyan en önemli vasıta olarak hadis, erken dönemlerden itibaren İslâm ümmetinin ilgi odağı olmuştur. Din ve dünya tasavvuruna ilişkin pek çok rivayet, muazzam bir külliyata dönüşmüş, zengin bir literatüre vücut vermiştir. Hadis âlimleri, bir yandan Resûl-i Ekrem’in (sav) hadis mirasını aslına uygun bir biçimde aktarmaya çalışırken, diğer taraftan sünnetin ilke ve değerlerini yaşanır kılmak için çaba göstermişlerdir. Hadis tarihi boyunca klâsik hadis kaynaklarımızı anlamak ve yorumlamak için gösterilen çabaların bir bakıma metin ile hayat arasında köprü kurmaya yönelik olduğu söylenebilir.

Hadislerin mesajını kendi zamanlarına taşıma ve güncelleme gayreti, her çağdaki Müslümanları harekete geçirmiştir. Bu maksatla hemen her dönemde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışma Sevgili Peygamberimiz (sav) tarafından sergilenen örnek tutum ve davranışları, onun (sav) söz ve hadislerindeki mesajları; kısacası onun (sav) çağlar üstü örnekliğini sade ve anlaşılır bir dille günümüz insanına ulaştırmayı amaçlayan bir çabanın ürünüdür.

Bu çalışma hadis ilminde uzman heyetler tarafından hazırlanmış *Hadislerle İslam* (Diyanet Yayınları) ve *Riyazussalihin Şerhi* (Erkam Yayınları) kitaplarından istifadeyle hazırlanmıştır.

1. HAD S- ER F

عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ بِهِنَّ خَلَاوَةَ الْإِيمَانِ، مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللَّهُ مِنْهُ، كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَدَّفَ فِي النَّارِ.

Enes (b. Mâlik) tarafından nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Şu üç özellik kimde bulunursa o kimse imanın tadını alır: Allah ve Resûlü’nü her şeyden çok sevmek, bir kimseyi yalnızca Allah rızası için sevmek, Allah kendisini kurtardıktan sonra tekrar inkârcılığa dönmekten ateşe atılmaktan kaçındığı gibi kaçınmak.” (Müslim, İmân, 67)

Açıklaması

Bu hadis-i şerif, imanın doyumsuz tadını alabilmemiz için gerekli olan üç temel şarttan bahsetmektedir. Bu üç şart, kalbinizin manen sağlıklı olduğunu gösteren işaretlerdir. Bu her üç şartta da ortaya çıkan ortak vurgunun sevgi olması dikkat çekicidir. Sevgi insanoğlunun en büyük ihtiyacıdır. Asıl önemli olan ise insanın sevgisini kime ve nasıl yönlendireceğidir. Başta sevgilerin en yücesi Allah sevgisi ve O’nun Elçisi’nin (sas) sevgisi sonra da Allah için olan diğer sevgiler. Mü’min kardeşine ve bizzat imana duyulan sevgi ki bu sevgi, imanı kaybetmektense ateşe atılmayı bile kabul ettirecek kadar güçlü bir sevgidir.

İmanın tadını alabilmenin üçüncü temel şartı, imandan sonra küfre dönmeyi ateşe atılmak derecesinde bir felaket olarak görmektir. Buradaki küfürden kasıt, İslam'ın dışındaki bütün batıl dinler ve dinsizliktir. Mü'min için, imanını kaybetmesi en değerli varlığını kaybetmesi demektir. Bu bilinçle yola çıkan mü'min, yol boyunca iman hassasiyetini elden bırakmaz. İmanına zarar vereceğini düşünerek davranışlarını, konuşmalarını hatta düşüncelerini sürekli kontrol eder. Bütün bunları inancının belirlediği sınırlar içinde geliştirir. Mü'min, inancıyla ilgili konuları espri konusu, şaka ve fikra malzemesi yapamaz. Yüce Allah Kur'an'da, alaycı münafıkları azarlarken şöyle buyurur: "Şayet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, 'Biz sadece lafa dalmış şakalaşıyor, eğleniyorduk.' derler. De ki: Allah ile, O'nun ayetleriyle ve Peygamberiyle mi eğleniyordunuz?!"²

İmanını kaybetmektense ateşe atılmayı tercih eden mü'min, eylemleriyle şirke düşmekten ve küfre düşüren söz söylemekten şiddetle sakınır. Bu noktada Sevgili Peygamberimizin şu hadisi oldukça uyarıcıdır. "Bir kimse sakınca görmediği bir söz söyler. Bu söz sebebiyle Allah onu cehennemde yetmiş yıllık uçurumun dibine atar."³

2. HAD S- ER F

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: أَنْ تَصَدَّقَ وَأَنْتَ صَحِيحٌ حَرِيصٌ، تَأْمَلُ الْغَنَى، وَتَخْشَى الْفَقْرَ، وَلَا تَمْتَهَلُ حَتَّى إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ...

Ebû Hüreyre (ra) anlatıyor: "Bir adam Hz. Peygamber'e (sav), "Ey Allah'ın Resûlü, hangi sadaka en faziletlidir?" diye sordu. Hz. Peygamber, " Sağlıklı iken ve fakirlik endişesi ve zengin olma hırsı ile hareket ederken tasaddukta bulunabilmendir.(Sadaka vermeyi) can boğaza gelip de (son nefesini yaşadığın âna kadar) erteleme..." buyurdu." (Buhârî, Vesâyâ, 7)

Açıklaması

Allah Teâlâ, "Herhangi birinize ölüm gelip de, "Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!" demesinden önce size verdiğimiz rızıktan harcayın."⁴ buyurarak sadakanın ömür sonuna veya hastalık zamanına ertelenmemesi gerektiğini bildirmiştir. Ebû Hüreyre'nin (ra) anlattığına göre bir adam Hz. Peygamber'e, "Ey Allah'ın Resûlü, hangi sadaka en faziletlidir?" diye sordu.

² Tevbe Suresi 9/65.

³ Tirmizi, Zühd, 10.

⁴ Münâfikûn, 63/10.

Hız. Peygamber, “Sağlıklı iken ve fakirlik endişesi ve zengin olma hırsı ile hareket ederken tasaddukta bulunabilmendir.. (Sadaka vermeyi) can boğaza gelip de (son nefesini yaşadığın âna kadar) erteleme...” buyurdu.⁵ Çünkü yaşlı veya hasta birinin sadaka vermesi ile hayatının baharında olan kişinin vermesi farklıdır. Birincisi artık ihtiyacı kalmadığı veya istifade edemeyeceğini anladığı için verir, öteki ise ihtiyacı olduğu hâlde vererek diğerkâmlık, fedakârlık gibi birçok erdemli davranışı beraber sergiler. Böylece ihtiras, tamahkârlık ve dünyaya aşırı bağlılık duygularını dizginler. İşte Kutlu Nebî bu sonu gelmez ihtiras ve tamahkârlığın daha vakit varken dizginlenmesi için zamanında sadaka vermenin daha faziletli olduğuna işaret etmiştir.

Peygamber Efendimiz (sav) farklı zamanlarda, farklı kimselere en faydalı olacak sadaka çeşitlerini haber vermiştir: “Sadakanın en faziletlisi, Müslümanın ilim öğrenmesi, sonrada onu Müslüman kardeşine öğretmesidir.”;⁶ “Sadakaların en kıymetlisi Allah yolunda (savaşana bağışlanan) çadır gölgesi ve Allah yolunda (cihad edene) verilen hizmetçi veya Allah yolunda (savaşana) sağlanan binittir.”;⁷ “En hayırlı sadaka, su ikram etmektir.”;⁸ “Size sadakanın en değerlisini öğreteyim mi? (Evlendikten sonra herhangi bir sebepten dolayı) sana dönüp gelen ve senden başka da geçimini sağlayacak kimsesi olmayan kızına (yaptığın harcamadır)!”⁹ Bu hadislerden sadaka faziletinin, kişiye, ortama ve faydalı olma durumuna göre değiştiği anlaşılmaktadır. Buna göre ilmî faaliyetlerin az olduğu bir ortamda insanları eğitime en güzel sadaka sayılırken, suyun az olduğu bir yerde insanlara içme suyu sağlamak en güzel sadaka olmaktadır. Diğer bir durumda da fakir, kimsesiz, terk edilmiş dul bir kadına sahip çıkmak en hayırlı sadaka olabilmektedir.

Sadaka verilirken dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da fakirin incitilmemesi, gönlünün kırılmaması ve yapılan iyiliğin başına kakılmamasıdır. Allah Teâlâ, “Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir). Ey iman edenler! Allah’a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle yaptığınız hayırları boşa çıkarmayın...”¹⁰ buyurmaktadır.

⁵ Buhârî, Vesâyâ, 7.

⁶ İbn Mâce, Sünnet, 20.

⁷ Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 5.

⁸ İbn Hanbel, V, 285.

⁹ İbn Mâce, Edeb, 3.

¹⁰ Bakara, 2/263-264.

Sadakanın kimlere verileceği de önemlidir. Bir insanın harcama yapmasına, yardım etmesine en lâıyk olanlar öncelikle eşi ve aile efradıdır. “Kişinin ailesi için yaptığı harcama da sadakadır.”¹¹ buyuran Allah Resûlü, aile fertleri ihtiyaç hâlinde iken başkalarına sadaka verilmesini tasvip etmemiştir. Bunun içindir ki o (sav) şöyle buyurmuştur: “Sadakanın en hayırlısı, vereni ve geçindirmekle yükümlü olduğu aile efradını ihtiyaçsız bırakacak şekilde verilir. Üstteki (veren) el, alttaki (alan) elden hayırlıdır. Sen ilk önce, geçimini sağlamakla yükümlü olduğun kimselerden başla.”¹²

Sadaka verilirken ikinci olarak hısım ve akraba gözetilmelidir. Çünkü yoksul bir kişiye verilen sadakada sadece bir sevap varken, akrabaya verilede iki sevap vardır. Birincisi sadaka sevabı, ikincisi akrabalık bağlarını kuvvetlendirme sevabıdır.¹³ Hz. Peygamber, akrabaya verilen sadakanın aradaki kin, haset, dargınlık vb. duyguları gidereceğine işaretle, “Sadakanın en faziletlisi içinde sana karşı (gizli) düşmanlık duygusu besleyen akrabaya verilen sadakadır.”¹⁴ buyurmuştur.

Sonuç olarak sadaka, Allah’a karşı bağlılığın bir ifadesi olarak her insanın imkân ve bulunduğu ortama göre yapabileceği bir ibadet çeşididir. Böylece Müslümanlar zaman ve sınırlama olmaksızın hayır işlemeye, mükâfat kazanmaya teşvik edilmektedir. Kendi şahsı, ailesi, toplumu, çevresi hatta hayvanları ilgilendiren bütün hayırlı işlerin sadaka olduğunu bilen bir kişi var gücüyle çalışacaktır. Ayrıca bu sadaka kültüründe her şahsa bu hayrı işleme fırsatı verilerek insanların hayır yolunda yarışmalarına imkân sağlanmıştır. Bu sayede insanlar daha güzelini ve daha faydalısını bulma noktasında çaba içerisinde olacak ve sonuçta faydalı olma, hayır yapma anlayışı hâkim olmaya başlayacak, insanlar farklı alanlarda hayır yarışına gireceklerdir.

3. HAD S- ER F

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ قَالَ : وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ ،
لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ ، وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا ، لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ ...

Ali b. Ebû Tâlib’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (sav) namaza kalktığında şöyle dua ederdi: “...(Allah’ım!) Beni güzel ahlâka eriştir. Senden başka güzel ahlâka eriştirecek yoktur. Kötü ahlâkı benden uzaklaştır. Senden başka kötü ahlâkı benden uzaklaştıracak yoktur!..” (Müslim, Müsâfirîn, 201)

¹¹ Buhârî, Meğâzî, 12.

¹² Dârimî, Zekât, 22.

¹³ Tirmizî, Zekât, 26.

¹⁴ İbn Hanbel, V, 416.

Açıklaması

Resûlullah ahlâk bakımından insanların en güzeli olmakla birlikte ahlâkını daha da güzelleştirmeye gayret ederek kötü ahlâktan Allah'a sığındı. Onun namaza kalktığında yaptığı dua da bu amacını gerçekleştirmeye yönelikti:

“...(Allah’ım!) Beni güzel ahlâka eriştir. Senden başka güzel ahlâka eriştirecek yoktur. Kötü ahlâkı benden uzaklaştır. Senden başka kötü ahlâkı benden uzaklaştıracak yoktur!..”

Resûlullah, ashâbını da her fırsatta güzel ahlâklı olmaya, bunun için çabalamaya teşvik etmişti. Nitekim Hz. Peygamber, Ubâde b. Sâmit ile beraber bir grup Medineli kendisine biat etmeye geldiklerinde onlardan Allah’a şirk koşmamanın yanı sıra hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocukları öldürmemek, iftira etmemek gibi ahlâkî konularda da söz almıştı.

Hz. Peygamber Muâz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak gönderirken ise, “Ey Muâz b. Cebel! İnsanlara güzel ahlâkla muamele et.” tavsiyesinde bulunmuştu. Ashâb-ı güzîn, Peygamberimizin örnekliğini ve tavsiyelerini öylesine içselleştirmişlerdi ki onun vefatından sonra, “O olsaydı nasıl yapardı ve ne söylerdi?” sorusunu her durumda kendilerine sormuşlar ve böylece Peygamber’in ahlâk ve edebini yaşatmaya çalışmışlardı.

Ahlâkla yakından ilgili diğer bir kavram edeptir. Edep, başta insan ilişkileri olmak üzere kişinin bireysel ve toplumsal hayatını düzenleyen birtakım kurallardır. Bu kurallar doğrudan ahlâkî davranışları ilgilendirmeyen başka konuları da kapsamakla birlikte, özellikle pratik ahlâkla yakından ilişkilidir. Bu çerçevede edep kurallarına uymak ve onları uygulamak, aynı zamanda ahlâklı olmanın bir gereği olarak düşünülmüştür. Çünkü edep kurallarının temelinde de insanı ahlâken güzelleştirme, olgunlaştırma gayesi vardır.

4. HAD S- ER F

عَنْ عَائِمِرٍ قَالَ: سَمِعْتُ التُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ.

Âmir’in en-Nu’mân b. Beşîr’den işittiğine göre, Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “...Bilin ki! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o, iyi (doğru ve düzgün) olursa bütün vücut iyi (doğru ve düzgün) olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Bilin ki! O, kalptir.”

(Buhârî, İmân, 39)

Açıklaması

Tâbiûnun büyük âlimlerinden olan Şehr b. Havşeb anlatıyor: Allah Resûlü'nün ölümünden sonra onun dualarını merak ettim ve Müminlerin annesi Ümmü Seleme'ye giderek, "Ey müminlerin annesi!

Allah Resûlü (sav) senin yanındayken en çok hangi duayı ederdi?" dedim. Ümmü Seleme, "Onun çoğunlukla ettiği dua şuydu: "Ey kalpleri çeviren (Allah'ım)! Benim kalbimi dinin üzere sabit kıl." Ben kendisine, "Ey Allah'ın Resûlü! "Ey kalpleri çeviren (Allah'ım)! Benim kalbimi dinin üzere sabit kıl." diye neden çok dua ediyorsun?" dedim.

Allah Resûlü şöyle buyurdu: "Ey Ümmü Seleme! Hiçbir insan yoktur ki, kalbi Allah'ın iki parmağı arasında olmasın. O, dilediğini (kulunun kalbini) istikamet üzere kılar, dilediğini ise saptırır."¹⁵

Böylece Allah Resûlü kalpler ile Allah arasında bir bağ olduğuna işaret etmektedir. Kuşkusuz kalplerdeki değişim, kulun iradesi ile Allah'ın iradesi arasındaki hassas bir dengeye bağlıdır. Bu durum Kur'an'ın, "Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere, sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uyun ve bilin ki, Allah kişi ile kalbi arasına girer. Bilin ki, onun huzurunda toplanacaksınız."¹⁶ âyetiyle tam bir uygunluk göstermektedir. Âyette Allah ve Resûlü'nün çağrısı yani Kur'an ve sünnet, "hayatın kendisi" olarak ifade edilmiştir. Hayata yapılan çağrıda hayatın odağı olan kalbe en öncelikli görevin yüklenmiş olması şaşırtıcı değildir. Değişken bir yapıya sahip olan kalbin, Allah'ın yardımı olmaksızın hidayet üzerinde sebat etmesinin imkânsızlığını bilen Allah Resûlü'nün sürekli, "Ey kalpleri çeviren Rabbim, benim kalbimi dinin üzere sabit kıl."¹⁷ diye dua etmesi, âdeta savaş meydanında inananların ayaklarını meleklerle sabit kılan Allah'ın, nefis ile olan mücadelede de müminin kalbini sebatkâr kılması içindir. Peygamberimiz kalbinin sebat ve kararlılık içinde olmasının yanı sıra Allah'tan, kalbini her an Ona itaat etmeye yöneltmesini de istemiştir.¹⁸ Allah Resûlü'nün zaman zaman, "Kalpleri evirip çeviren Allah adına yemin ederim."¹⁹ şeklinde söze başlaması her işin kalpten varlık dünyasına yol bulduğunun bir işareti gibidir.

Kalp, Allah Resûlü'nün başka hadislerine de konu olmuştur. Ebû Musa'dan rivayet edilen bir hadiste Allah Resûlü, "Kalbe kalp denilmesinin sebebi, onun çok değişken olmasındandır. Kalbin misali çöldeki bir ağacın üzerinde asılı kalan kuş tüyünün misali gibidir.

¹⁵ Tirmizî, Deavât, 89.

¹⁶ Enfâl, 8/24.

¹⁷ Tirmizî, Deavât, 89.

¹⁸ Müslim, Kader, 17.

¹⁹ Buhârî, Eymân ve nüzûr, 3.

Rüzgâr onu bir oraya bir buraya savurur.”²⁰ buyurmaktadır. Peygamber Efendimiz diğer bir hadisinde kalbin değişken yapısını tencerede kaynayan su benzetmesiyle açıklamaktadır: “Âdemoğlunun kalbi, (ateşin üzerindeki) tencere gibi kaynayan bir şeydir, sürekli değişir.”²¹ Kalp o kadar değişkendir ki Hz. Peygamber, “Benim kalbim de perdelenir ve ben her gün yüz defa Allah’tan bağışlanma dilerim.” demektedir.²²

İslâm düşüncesinde kalp, bütün vücuda yön veren merkezî bir organ olarak görülür. Her ne kadar kalp denilince ilk bakışta kanı toplayıp bütün vücuda pompalayan organ akla gelse de Kur’an-ı Kerîm ve hadislerde kalbin, şuur, vicdan, idrak, duygu, akıl ve irade gücünün merkezi, bütün sezgi ve duygularımızın ve nihayet düşünme gücümüzün kaynağı oluşuna vurgu yapılır. Maddî hayatımızın merkezî organı kalp, mânevî hayatımıza da yön veren bir kaynaktır. Bu iki hayat alanı birbirinden ayrı düşünülemez.

Din dilinde kalp, imanın ve küfrün, sevginin ve nefretin, cesaretin ve korkaklığın, iyiliğin ve kötülüğün, kısaca bütün duyguların merkezidir. Haset, gazap ve nefret gibi kötü duygular kalpte bulunduğu gibi iman, Allah korkusu, hilm ve takva gibi birçok olumlu duygular da kalbe isnad edilmektedir. Marifet, yani Allah’ı bilmek ve tanımak da kalbin işidir.²³

Ebû Hüreyre’den nakledilen şu hadiste de gözler, dil, eller ve ayaklar konu edilerek bütün organların sorumluluğu kalbe yüklenmektedir: “...Kalp arzular, istek duyar. Beden onun (arzusu istikametinde hak olanı) ya tasdik eder ya da reddeder.”²⁴

Ebû Hüreyre kalbi, ordusunun başındaki bir sultana benzeterek tasvir etmiştir: “Kalp sultandır ve onun orduları vardır. Sultan iyi olursa askerleri de iyi olur. Sultan kötü olursa orduları da kötü olur. Kulaklar bu sultanın habercileridir. Gözler bekçileridir. Dil sultanın tercümanıdır. Eller kanatlarıdır. Ayaklar postacılarıdır. (...) Sultan iyi olursa askerleri de iyi olur, sultan kötü olursa askerleri de kötü olur.”²⁵

²⁰ İbn Hanbel, IV, 409.

²¹ İbn Hanbel, VI, 4.

²² Müslim, Zikir, 41.

²³ Buhârî, İmân, 13.

²⁴ Müslim, Kader, 21.

²⁵ Abdürrezzâk, Musannef, XI, 221.

5. HAD S- ER F

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَجُلًا كَانَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنِّي لِأُحِبُّ هَذَا، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَغْلَمْتَهُ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: أَغْلَمْتَهُ. قَالَ: فَلَجَفَّهُ فَقَالَ: إِنِّي أُحِبُّكَ فِي اللَّهِ، فَقَالَ: أَحَبُّكَ الَّذِي أَحْبَبْتَنِي لَهُ.

Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'in (sav) yanında iken oradan birisi geçti. Adam, "Ey Allah'ın Resûlü, ben bu adamı seviyorum." dedi. Peygamber (sav) de ona, "Bunu ona söyledin mi?" diye sordu. Adam "Hayır." cevabını verdi. Hz. Peygamber, "Git, ona söyle." buyurdu. Bunun üzerine adam o kimsenin yanına gitti ve "Ben seni Allah için seviyorum." dedi. Öteki adam da "Beni kendisi için sevdiğin Allah da seni sevsin." cevabını verdi. (Ebû Dâvûd, Edeb, 112-113)

Açıklaması

Sevgi nimetini kullarının fitratına yerleştirmiş olan Cenâb-ı Hak, elçileri vasıtasıyla sevgiye dair mesajları bütün zaman ve mekânlara ulaştırmıştır. Asr-ı saadet, sevginin insanı nasıl değiştirebileceğinin müthiş örneklerine sahne olmuştur.

Birbirlerini hiç acımadan öldüren, birbirlerine zulmeden, birbirleriyle düşman olan topluluklar, nesep kardeşliğini geride bırakan ulvî bir kardeşlik bağına sahip olmuşlardır. Allah Teâlâ, bu durumu şöyle bildirir: "Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve Onun nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz."²⁶ Ensar ve muhacir, aralarındaki bu muhabbetten dolayı (din) kardeşlerini kendilerine tercih edecek seviyeye gelmişlerdir.²⁷ Şüphesiz insanlarda meydana gelen bu değişimde onların Allah için birbirlerine duydukları muhabbet etkili olmuştur. Zira, bütün sevgiler, menfaat için değil Allah için olduğunda bir anlam ifade eder. Allah Resûlü bu yüzden, "Amellerin en faziletlisi Allah için sevmek ve Allah için nefret etmektir." buyurmuştur.²⁸ Allah Teâlâ, bu şekilde kendi rızasını gözeterek birbirini seven ve bir araya gelen kişilere muhabbetinin vacip olduğunu bildirmiştir.²⁹

²⁶ Âl-i İmrân, 3/103.

²⁷ Haşr, 59/9.

²⁸ Ebû Dâvûd, Sünnet, 2.

²⁹ Muvatta', Şa'r, 5.

Sevgiyi değerli ve anlamlı hâle getiren, dünyevî çıkar ya da gaye gütmeksizin yaşanması, Allah'ın vereceği karşılık dışında hiçbir karşılık aranmamasıdır. Resûlullah'ın anlattığı bir kıssada, sırf Allah için kardeşini ziyarete giden bir kişinin karşısına çıkan melek ona şu müjdeyi vermiştir: “Sen Allah’ı hoşnut etmek için o adamı sevdiğinden dolayı, Allah da seni seviyor.”³⁰

Şerhini yaptığımız hadis-i şerifte iki nokta dikkat çekicidir. Birincisi, Hz. Peygamber’in “Sevdiğini ona bildir” tavsiyesi üzerine, sahâbînin hemen kalkıp sevdiği şahsın peşinden koşması, yani Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in tavsiyesine anında uyması, “Daha sonra bildiririm” gibi bir düşünceye kapılmamasıdır. Sahâbe-i kirâmın sünnet karşısındaki genel tavrı bu idi. Onlar Hz. Peygamber’in tavsiyelerine hemen uyarlardı. Sünnete tereddüt göstermeden uymak, onların erişilemez meziyyetlerinin başında gelirdi. Allah hepsinden râzı olsun.

İkincisi, “Ben seni Allah için seviyorum” diyen sahâbîye, “Beni kendisi için sevdiğin Allah da seni sevsin” diye karşılık verilmesidir.

Memnûniyeti çeşitli cevaplarla dile getirmenin mümkün olduğu bir yerde verilen bu cevap, derin bir İslâmî bilincin ifâdesi olarak dikkat çekmektedir. Bu bilinç, Allah için sevene, ancak Allah’ın onu sevmesi temennisiyle karşılık verilebileceği düşüncesidir. Bu dua, hem bu cevabı verenin çok memnun olduğunu gösterir, hem de sevgisine böyle bir dua ile mukâbele edilen insanı son derece memnun eder ve aralarındaki sevginin daha da artmasını sağlar.

Hadiste her ne kadar açıkça belirtilmiyorsa da, Hz. Peygamber’in, o zâtın verdiği karşılığı beğendiği ve onayladığı anlaşılmaktadır.

Hadis-i Şerif’ten Öğrendiklerimiz

1. Bir din kardeşini Allah için seven kimsenin, ona bu sevgisini bildirmesi güzel olur.
2. Hz. Peygamber hem fiilî sünneti hem de sözlü tavsiyeleriyle bu konuya verdiği önemi göstermiştir.
3. Ashâb-ı kirâm sevdikleri kimseyi sevgilerinden haberdâr ederlerdi.
4. Allah için sevdiğini söyleyen kimseye verilecek en güzel cevap, “Beni kendisi için sevdiğin de seni sevsin” demektir.

³⁰ Müslim, Birr, 38.

6. HAD S- ER F

عَنْ جَابِرٍ قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكِلَ الرَّبَا وَمُوكَلَّهُ وَكَاتِبَهُ وَشَاهِدَيْهِ وَقَالَ: هُمْ سَوَاءٌ.

Câbir diyor ki, “Resûlullah (sav) faizi yiyene, yedirene, yazana ve buna şahitlik eden iki kimseye lânet etti ve "Hepsi (günahta) eşittir." buyurdu.” (Müslim, Müsâkât, 106)

Açıklaması

Resûlullah’ın (sav) ashâbıyla vedalaştığı ve insanlığa önemli mesajlar verdiği Veda Hutbesinde, “...Câhiliyeye ait her şey ayaklarımın altındadır...”³¹ diyerek bir daha dönülmemek üzere yasakladığı alışkanlıklardan biri de faiz, o dönemdeki ismiyle “ribâ” idi.

Artma, çoğalma, nema, yükseğe çıkma, büyüme, fazlalık anlamlarına gelen ribâ kelimesi, belli malların değişiminde elde edilen fazlalığı veya verilen borca karşılık alacaktaki artışı ifade etmektedir.³² Bu artış, câhiliye döneminde yaygın olan şekliyle alacaklının borca veya borcun vadesinin uzatılmasına karşılık olarak alacağı fazlalıktır. Allah Resûlü, verilen borçta alacaklının hakkının yalnız anapara olduğunu belirtmiştir.³³

Bu şekilde faizin eklenmediği anaparalar kişiye ait olmakla birlikte, borca karşılık anaparaya eklenecek olan her türlü ilâvenin faiz kapsamına girdiği de anlaşılmış olmaktadır. Hz. Peygamber, böylece kişinin borcunun karşılığında birkaç kat fazlasını ödemek durumunda kalmasını önleyerek, insanların hem haksızlık yapmasının hem de haksızlığa uğramasının önünü kapatmak istemiştir.

Câhiliye döneminde âdet hâline dönüşmüş ve borcun ayrılmaz parçası hâline gelmiş olan faiz uygulamasını Zeyd b. Eslem, şöyle tarif etmektedir: “Bir kimsenin diğer bir kimse üzerinde, belli vadede tahsil edilmesi gereken bir borcu olurdu. Borcun vadesi dolunca, alacaklı borçlusuna, "İster borcunu öde, ister ribâ muamelesini işletelim." derdi. Borçlu borcunu öderse iş biterdi. Aksi takdirde borcunun artmasını kabul eder, diğer taraf da vadeyi uzatırdı.”³⁴ Böylece Kur’an-ı Kerim’in ifadesiyle “kat kat faiz” oluşurdu.³⁵

³¹ Müslim, Hac, 147.

³² “Faiz”, DİA, XII, 110.

³³ Ebû Dâvûd, Büyû’, 5.

³⁴ Beyhakî, es-Sünenü’l-kübrâ, V, 452.

³⁵ Âl-i İmrân, 3/130.

Allah Resûlü, “Kim bir satış içinde iki satış yaparsa, ya az olan bedeli alır yahut faiz olur.”³⁶ şeklindeki hadisiyle vade farkının faize yol açabileceğine işaret etmekteydi. Zira vadeli satılan bir malın bedelinin vade dolduğunda ödenememesi üzerine vade yeniden uzatılıyor, karşılığında da fiyat arttırılıyordu. Bunun sonucunda biri vadesi dolmuş olan ilk fiyat, diğeri de ikinci ve daha yüksek fiyat üzerinden olmak üzere iki satış ortaya çıkıyordu. Buna göre bu ikinci fiyattaki fazlalık faizdi.³⁷ “Bir dinarı iki dinara, bir dirhemi iki dirheme satmayın!”³⁸ buyuran Hz. Peygamber (sav) faiz uygulanan bu işlemlerdeki haksız uygulamayı ve çarpıklığı dile getirmişti. Bu tür alışverişler, faiz alan kişi açısından fırsatçılık ve sömürü anlamına gelmekteydi.

Gerçekten de bugün olduğu gibi câhiliye döneminde de faiz uygulaması, zenginlerin elinde çok etkili bir istismar aracıydı. Çünkü borçlunun alacaklısına ödemek zorunda olduğu fazlalık, bir süre sonra borcun kat kat çoğalmasına neden oluyor ve borç ödenemez hâle geliyordu. Gerçek borcun çok üstündeki bu miktar, sadece borçlunun tüm mallarının elinden çıkmasına değil, aynı zamanda borçlunun alıkonulması veya alacaklının kölesi hâline gelmesine de neden olabiliyordu.

Allah Teâlâ, faizin oldukça yaygın olduğu bu toplumda, faiz yasağını bildiren âyetleri aşama aşama indirerek toplumu bu hastalıktan temizlemek istemiştir. Faizle ilgili ilk âyet, maddî bir artış sebebi imiş gibi görünen faizin bereketsizliğine, Allah rızası için verilen zekâtın ise faziletine değinmektedir:

“İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah’ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekât veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.”³⁹ Böylece faizin karşılığında zikredilen zekât kavramıyla, insanların borç vermede küçük kârları değil de Allah’ın rızasını gözetmeleri gerektiği mesajı verilmektedir.

Zira maddî ve mânevî anlamda yardımlaşmayı teşvik eden İslâm dini, borç verme konusunda da borçludan yararlanmayı ve onun durumunu suiistimal etmeyi değil de, muhtaç kimselere borç vermeyi teşvik etmiş, hatta borçlunun ödeyemeyecek durumda olması hâlinde borcu hibe ederek bağışlamayı önermiştir: “Eğer (borçlu) darlık içinde ise eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek gerekir. Eğer bilerseniz bunu sadakaya saymak sizin için daha hayırlıdır.”⁴⁰

İslâm dininde, bir câhiliye geleneği olan faizin yerine, “karz-ı hasen” yani

³⁶ Ebû Dâvûd, Büyü’ (İcâre), 53.

³⁷ Şevkânî, Neylü’l-evtâr, V, 171-173.

³⁸ Müslim, Müsâkât, 78.

³⁹ Rûm, 30/39.

⁴⁰ Bakara, 2/280.

Bir başka ifade ile, Câhiliye döneminde iyi olabilenler, iyilikler nizâmı demek olan İslâm'da, İslâmî bakış açısını idrak ettikleri takdirde iyi olmaya devam ederler. Zira onlar zaten iyiliklere yatkın kimselerdir. Yoksa İslâm'ın tasvip etmediği câhilî ahlâk ilkelerini İslâm'a taşıyarak onları o dönemde de yaşama şans ve hakları asla söz konusu değildir. Câhilî değerlerle İslâmî değerlerin aynı şeyler olduğu anlaşılmalıdır. Burada iyiliklere, güzelliklere kabiliyetli olan insanların her dönemde bu meyillerini geliştirebilecekleri ve onun faydasını görebilecekleri üzerinde durulmaktadır.

Hadis-i Şerif'ten Öğrendiklerimiz

1. İnsanlar değerli madenlere benzerler. İşlenmeleri halinde bu değerleri daha da artar.
2. İslâm, insanların özündeki değerleri arttırma imkânlarını getirmiş bir dindir.
3. İhtilaflar içinde yaşayanlar ise, mizaç ve psikoloji bakımından birbirlerine benzemeyenlerdir.
4. Yaratılıştan sahip olunan değerleri, hayır ve fazilet sahipleriyle düşüp kalkmak suretiyle geliştirmek mümkündür.

8. HAD S- ER F

عن عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ، فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدِّيقًا، وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ، فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا.

“Doğruluktan (sıdk) ayrılmayın, zira doğruluk sizi iyiliğe (birr), iyilik de sizi cennete götürür. Kişi sürekli doğru söyler ve doğrunun peşinde olursa Allah katında doğrulardan (sıddîk) yazılır. Yalandan kaçının, zira yalan sizi kötülöklere (fucûr) götürür. Kişi sürekli yalan söyler, yalanın peşinde olursa Allah katında yalancılardan (kezzab) olduğu yazılır.”

(Buhari, Edeb, 69)

Açıklaması

Hiz. Ebu Bekir'den gelen bir rivayete göre Hiz. Peygamber bu sözü son vasiyetleri arasında zikretmiştir.⁴⁴ Hadiste, yalan konuşa konuşa insanın yalancılığı âdetâ meslek edineceği, yalana iyice alışacağı, yalana alışan insanın da fücûr denilen her türlü kötülüğe hazır hale geleceği bildirilmektedir.

⁴⁴ Muhammed el-Kureşî, Mekârimu'l-Ahlâk, I, Kahire 1990, s. 46.

Fücûrun ise insanı Cehennem'e götüreceği anlatılmaktadır.

Bu tesbit, yalan konusunda son derece dikkatli olunması için çok ciddi ve açık bir uyarıdır. Yalanın küçüğü büyüğü olmaz demektir. Ayrıca yalancılığın ve sahteciliğın İslâm'da yeri olmadığını ortaya koymaktadır.

Yalancılığı âdet edinen kişinin Allah katında "kezzâb" diye tescil edilmesi, yalanın insanı ne kadar ağır ve kötü bir duruma düşürdüğünü göstermektedir. Âhirete ait sonuç ise Cehennem olmaktadır.

Bilindiği gibi yalan, dile ait bir âfettir. Dil ise, kalbin sözcüsü olarak insanın tüm organlarını ve davranışlarını etkilemektedir. Diline -en azından- bilinçli olarak yalan söylememek konusunda hâkim olabilen kişi, büyük ölçüde kendisini hadiste haber verilen kötü âkıbetten korumuş demektir.

Hem dünyada mahcûbiyetlere sebep olması hem de âhirette Cehennem'e götürmesi düşünüldükçe yalana ve yalancılığa asla iltifat etmemek, müsâmaha göstermemek, ondan mümkün olduğunca uzak kalmak ve doğru konuşup dürüst olmaya bakmak lâzım gelmektedir.

Yine başka bir hadiste, “Her kim Allah ve Rasûlünün kendisini sevmesini istiyorsa sözünde doğru olsun.” buyrulmuştur.⁴⁵

Hadis-i Şerif'ten Öğrendiklerimiz

1. Yalan konuşmak haramdır.
2. Yalanı küçük gören ve işlemeye devam eden ona alışır ve sonunda yalancılar defterine yazılır.
3. Yalan, insanı her türlü kötülüğe sevkeder.
4. Fücûr denilen kötülükler de insanı Cehennem'e götürür.
5. İman ile yalan birbirine tamamen zıddır. Müslüman mümkün mertebe yalandan uzak kalmalı, doğru sözlülüğü ve dürüst davranışı seçmelidir.

⁴⁵ el-Kureşî, Mekârimu'l-Ahlâk, s. 46.

9. HAD S- ER F

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي...

Hız. Âişe'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızdım...” (Tirmizî, Menâkıb, 63)

Açıklaması

Hız. Peygamber, câhiliye karanlığındaki kalplere iman nurunu yerleştirmek için elinden gelen gayreti gösteriyordu. Bir yandan hâl ve hareketleriyle getirdiği hidayeti yaşayarak sunarken bir yandan da üstün hitabet yeteneğiyle ilâhî mesajı en hikmetli kelimelere döküyordu. Bir gün insan ve toplum için hayatî bir önem taşıyan “sorumluluk” duygusunu ashâbına şu örnekle anlatmıştı: “Allah Teâlâ'nın koymuş olduğu sınırlara uygun yaşayanlar ile bu sınırları ihlâl eden kimselerin durumu, bir gemiye binmiş, gemi içerisindeki yerleri kura ile belirlenmiş iki grup insanın durumuna benzer; Bunlardan bir kısmı geminin alt tarafında, bir kısmı da üst tarafında yolculuk etmeye hak kazanmıştır. Alt kattakiler (su ihtiyaçlarını karşılamak için) üsttekilerin yanına giderler. (Bir süre sonra) "(Sudan) nasibimizi almak için (geminin altından) bir delik açsak da yukarıdakileri rahatsız etmesek" derler.” Allah Resûlü, sözlerine bu gemide bulunan bütün insanların huzur içerisinde yaşamalarının yoluna işaret ederek devam etti: “Eğer yukarıda bulunanlar aşağıdakilerin isteklerini yapmalarına izin verirlerse gemidekiler hep birlikte helâk olur. Fakat onlara engel olurlarsa hem onlar hem de kendileri kurtulur.”⁴⁶

Allah Resûlü'nün gemi hadisindeki benzetmesiyle insanlara aktardığı “sorumluluk bilinci”, esasında tüm varlıklardan farklı donanıma sahip olarak yaratılan insana has bir duygudur. Zira insanı eşsiz güzellikte yaratan Yüce Allah (cc) ona şeref vermiş ve onu yarattıklarının pek çoğundan üstün kılmış, çeşitli nimetlerle rızıklandırmış, kâinatı onun hizmetine vermiştir. Yüce Yaratan, diğer canlılardan farklı olarak “akıl” ve “irade” vermek suretiyle insanı, çeşitli kabiliyetlerle donatmış; ona, verdiği kararı uygulayabilme özgürlüğünü sunmuştur. Bütün bunları bahsettikten sonra, “İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder.” diyerek ona dünya hayatında sorumsuz bırakılmayacağını bildirmiş, kendisine çeşitli görevler yüklemiştir.⁴⁷

⁴⁶ Buhârî, Şirket, 6.

⁴⁷ Kıyâme, 75/36.

Koyduğu düzen içinde huzurla yaşaması için ona doğru yolu göstererek bazı sınırlar koymuş, emir ve yasaklar belirlemiştir. İnsan da göklerin, yerin ve heybetli dağların dahi üstlenmekten çekindiği “emanet”i, yani Allah’a kul olma sorumluluğunu akıllı, irade sahibi, düşünen, gören ve işiten bir varlık olarak kabul etmiştir.⁴⁸ Böylece Allah’a bir anlamda söz vererek sözünü yerine getirmekle yükümlü olan sorumlu bir varlık, yani “mükellef” olmuştur.

Sorumluluk, insan hayatına yön veren, onu amaçsız yaşamaktan kurtaran bir rehberdir. Sadece duyguya dayalı bir iç ses değil, aynı zamanda bir düşünme faaliyeti ve bilinç düzeyidir. Dolayısıyla her ne kadar sorumluluk duygusu insanın fitratında varsa da bunun körelmesi ya da geliştirilmesi insanın elindedir. Sorumluluk duygusu gelişmiş kişiler ellerindeki nimetlerle birlikte bazı vazifeleri de yüklendiklerinin, kazandıkları birtakım hakların yanında sorumluluklar taşıdıklarının farkında olur ve bunları ifâ ettikçe huzur ve saadete ererken, yerine getirmedikleri her görev onları derin bir huzursuzluğa sevk eder.

Sorumluluklar, sahip olunan haklarla ilişkili olduğundan, bu iki kavram birlikte düşünülmeli ve hakların sorumlulukları doğurduğu dikkate alınmalıdır. Zira insanların birbirleri üzerindeki hakları onların karşılıklı sorumluluk alanlarını oluşturmaktadır. Bu durum aile için de geçerlidir. Aile içinde her ferdin belli rolleri ve bu rollere uygun maddî ve mânevî hak ve sorumlulukları vardır. “Sizin hanımlarınız üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır.” diyerek eşlerin birbirleri üzerinde hakkı olduğunu bildiren Allah Resûlü bu haklara saygı gösterilmesini istemiş, hanımların daha hassas yaratılıştaki olduğuna dikkat çekerek onlara iyi davranmayı tavsiye etmiştir.⁴⁹ Birbirlerinin ihtiyaçlarını gidermek, mutluluklarını, hüzünlerini paylaşmak, zorlukları birlikte göğüslemek suretiyle her konuda birbirine destek olan eşler, sevgi ve saygı çerçevesinde muhabbet dolu bir aile ortamı oluşturur ve kendileri üzerinde hakkı olan çocuklarını⁵⁰ bu nezih ortamda yetiştirirler. Onların eğitim, barınma, giyim ve yeme-içme gibi maddî ihtiyaçlarını karşılayan yanı sıra onlara güzel ahlâk aşılama,⁵¹ duygusal ve ruhsal destek sunma, dini sevdirmeye, kulluğu öğretme⁵² gibi mânevî sorumluluklar da yüklenirler. Zira dinimizde her ne kadar sorumluluğun bireyselliği esas olsa da, anne ve baba bulûğ çağına ermemiş çocuklarının yaşantısından sorumlu tutulmuştur.

⁴⁸ Ahzâb, 33/72.

⁴⁹ Tirmizî, Radâ’, 11

⁵⁰ Müslim, Sıyâm, 183.

⁵¹ Tirmizî, Birr, 33.

⁵² Tâ-Hâ, 20/132

10. HAD S- ER F

عَنْ حَكِيمِ بْنِ حَزَامٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرَقَا، فَإِنْ صَدَقَا وَبَيْنَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا، وَإِنْ كَتَمَا وَكَذَبَا مُحِطَتِ الْبَرَكَةُ مِنْ بَيْعِهِمَا.

Hakîm b. Hizâm'dan nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Alışveriş yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkları sürece (alışverişi kabul edip etmeme konusunda) serbesttirler. Eğer dürüst davranırlar ve (malın kusurunu) açıkça söylerlerse, alışverişleri bereketlenir. Fakat kusuru gizler ve yalan söylerlerse, (yaptıkları) alışverişin bereketi gider.” (Ebû Dâvûd, Büyû, 51)

Açıklaması

Ticaret yapan taraflar arasında vicdanî sorumluluk, birinci derecede rol oynadığı için hukukî kuralların temelinde de ahlâkî prensipler belirleyici konumdadır. Ticaret ahlâkının en temel gereği kazancın helâl olmasına dikkat etmektir. Öbür dünyada yaptıklarından hesaba çekileceğine inanan her Müslümanın kazancına haram katmamaya özen göstermesi beklenir. Meselâ içki ve domuz eti gibi Yüce Allah'ın haram kıldığı şeyleri alıp satmak bir Müslüman için helâl değildir.⁵³ Yine faizli işlem yapmak, kumar oyna(t)mak, vergi kaçırmak, müşteri kızdırtmak, stokçuluk yapmak gibi topluma zarar veren ticarî usulsüzlüklerden Müslüman tüccarın uzak durması da dinî, ahlâkî ve toplumsal sorumluluğun bir gereğidir. Bu hususlar o kadar önemsenmiştir ki Hz. Ömer, “Dinî konularda yeterli fikhî bilgisi olmayanlar, bizim pazarımızda satış yapmasın.”⁵⁴ diyerek ticaretin sorumluluk gerektiren ciddi bir iş olduğuna dikkatleri çekmiştir. Allah Resûlü ashâbını ticaret yapıp kazanmaya teşvik ederken aşırı tamah ve hırstan uzak durmalarını da tavsiye ediyordu. Bir defasında o (sav), “Bu dünya malı, tatlı ve çekicidir. Kim onu tok gözlü bir şekilde alırsa o mal bereketlenir. Kim de onu açgözlülükle ve ihtirasla alırsa bereketi kaybolur. Hırslı insanlar yiyip yiyip de bir türlü doymayan obur kimseler gibidir. Veren el, alan elden daima daha üstündür.”⁵⁵ buyurmak suretiyle inananları dünya malına düşkünlükten men ediyor, onlara her konuda olduğu gibi dünya nimetlerinden yararlanırken de ölçülü olmak gerektiğini salık veriyordu. Allah Resûlü'nün terbiyesinde büyüyen sahâbe de bu anlayışla ticaret yaparlardı.

⁵³ Müslim, Müsâkât, 71.

⁵⁴ Tirmizî, Vitr, 21.

⁵⁵ Buhârî, Zekât, 50.

Zübeyr b. Avvâm çok erken yaşlarda Müslüman olmuş, Uhud, Bedir gibi birçok gazveye katılmış bir sahâbî idi.⁵⁶ Allah Resûlü'nün çok sevdiği ve kendisi için, “Benim havârim.” buyurduğu Zübeyr,⁵⁷ ticarete iyi kazanç elde eden zengin bir sahâbî idi. Bir gün arkadaşları sordu: “Ey Zübeyr bu kadar malı nasıl elde ettin?” O da şu cevabı verdi: “Kimsenin gözü malımda kalmadan alışveriş yapıyorum. Ayrıca ticareti sadece kâr amacıyla yapmıyorum. Allah da bereketini ihsan ediyor.”⁵⁸

Ticarete doğruluk ve dürüstlük en temel gerekliliklerdendir ve ticaretin her safhasında birinci derecede öneme sahiptir. Ticaret yaparken dürüst olmayı tavsiye eden birçok âyet ve hadis vardır. Allah Teâlâ'nın, “Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin.”⁵⁹ buyruğu ticaret yaparken taraflardan birine zarar vermeden, kimsenin hakkını gasp etmeden açık ticaret yapmalarını emretmektedir.

Allah Elçisi'nin, “Alışveriş yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkları sürece (alışverişini kabul edip etmeme konusunda) serbesttirler. Eğer dürüst davranırlar ve (malın kusurunu) açıkça söylerlerse, alışverişleri bereketlenir. Fakat kusuru gizler ve yalan söylerlerse, (yaptıkları) alışverişin bereketi gider.”⁶⁰ öğüdü, onun bu konudaki ilkelerini ortaya koymaktadır. Bu ilkelere riayet edildiği takdirde çarşılar, pazarlar rızkın temin edildiği en güzel mekânlar olur, aksi takdirde de Allah'ın en sevmediği yerler olur.⁶¹

Buna mukabil Allah Resûlü'nün, “Sözü ve muamelesi doğru, dürüst tüccar; (kıyamet gününde) peygamberler, peygamberleri tasdik eden doğru kimseler ve şehitlerle beraber olacaktır.”⁶² “Allah'tan sakınan, iyilik yapan ve dürüst davrananlar hâriç, tüccarlar kıyamet günü günahkârlar olarak diriltileceklerdir.”⁶³ sözleri de ticaret ehlinin doğru olmaları hâlinde Yüce Mevlâ katında görecekları mükâfata işaret etmektedir.

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-gâbe, II, 308-309.

⁵⁷ Tirmizî, Menâkıb, 23.

⁵⁸ İbn Abdülber, İstîâb, 263.

⁵⁹ Bakara, 2/188.

⁶⁰ Ebû Dâvûd, Büyû', 51.

⁶¹ Müslim, Mesâcid, 288.

⁶² Tirmizî, Büyû', 4.

⁶³ Tirmizî, Büyû', 4.

11. HAD S- ER F

عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ الْحَكَمِ السُّلَمِيِّ قَالَ: ... مَا رَأَيْتُ مُعَلِّمًا قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ فَوَاللَّهِ مَا كَهَرَنِي وَلَا ضَرَبَنِي وَلَا شَتَمَنِي قَالَ: إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ إِلَّا مَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ.

Muâviye b. Hakem es-Sülemî (namazda konuştuğu ve ashâbın tepkisini aldığı zaman olanları) şöyle anlatmaktadır: "...Ne ondan önce ne de sonra daha güzel öğreten birini gördüm. Vallahi Resûlullah beni ne azarladı ne bana vurdu ne de hakaret etti. Sadece, "Bu namazda insan kelâmı konuşulmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır." dedi." (Müslim, Mesâcid, 33)

Açıklaması

Yumuşak huyluluk, güzel ahlâkın ve hoşgörünün belirtisidir. İnsanlar arasındaki kin ve nefret, yumuşak huylulukla giderilebilir. Hz. Peygamber, "rıfk" yani yumuşak huylu olma erdeminin hangi işte bulunursa onu güzelleştireceğini, bulunmadığı yeri de çirkinleştireceğini ifade etmektedir.⁶⁴ Nitekim Yüce Allah da her işte rıfk ile muamele etmeyi sever ve kullarına karşı son derece yumuşak davranır. Şiddet karşılığında vermediğini yumuşak huyluluk karşılığında verir. Resûlullah cana yakın, yumuşak huylu ve kolaylaştırıcı kimselerin cehennem ateşinden uzak olacağını, yumuşak huydan mahrum kimsenin ise hayırdan da mahrum kalacağını bildirmiştir.⁶⁵

İnsanların ayıplarını/kusurlarını araştırmamak ve görünce de onları gizlemek İslâm ahlâkının önemli prensiplerinden biridir. "Kim dünyada bir kulu(n ayıbını/kusurunu) örterse, Allah da kıyamet günü onu(n ayıbını/kusurunu) örter."⁶⁶ buyuran Allah Resûlü, gayri ihtiyarî yellenen bir kişiye gülmeleri sebebiyle ashâbına öğüt vermiş ve: "Sizden biriniz, kendisinin de yapageldiği böyle bir işe niçin gülmektedir?"⁶⁷ diyerek bu gibi hâllerde görmezlikten ve duymazlıktan gelmeye, insanları utandırmamaya çağırmıştır.

⁶⁴ Buhârî, Libâs, 18

⁶⁵ Müslim, Birr, 74.

⁶⁶ Müslim, Birr, 72.

⁶⁷ Buhârî, Tefsîr, (Şems) 1

Hoşgörü, bilgi eksikliğinin olduğu yerde de devreye girer. Nitekim Hz. Peygamber bir defasında aksıran birine namazda iken, “Yerhamükallâh! (Allah sana rahmet etsin!)” diye dua eden Muâviye b. Hakem es-Sülemî’ye namazda böyle bir şey yapılmaması gerektiğini söylemiş ve onu nazikçe uyarmakla yetinmişti. Allah Resûlü’nün hoşgörü esasına dayalı bu eğitim tarzından oldukça etkilenen Muâviye, “Anam babam ona feda olsun! Ne ondan önce ne de sonra daha güzel öğreten birini gördüm. Vallahi Resûlullah beni ne azarladı ne bana vurdu ne de hakaret etti!” demekten kendini alamamıştı.⁶⁸ Yine Ramazan ayı içerisinde yaptığı zihâr yeminini bozduğu için kavmi tarafından sert eleştirilere maruz kalan fakir sahâbî Seleme b. Sahr, durumunu Hz. Peygamber’e anlatmış, o da kendisine anlayışla yaklaşarak sorununu çözüme kavuşturmuştu. Bunun üzerine kavmine dönen Seleme onlara şöyle dedi: “Ben, sizde dar görüşlülük ve anlayışsızlık; Resûlullah’da ise hoşgörü ve anlayış buldum.”⁶⁹

12. HAD S- ER F

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا ضُبِعَتِ الْأَمَانَةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ.. قَالَ: كَيْفَ إِضَاعَتُهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: إِذَا أُسْنِدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ، فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ.

Ebû Hüreyre’nin (ra) naklettiğine göre, Resûlullah (sav), (bir bedevînin kıyametin ne zaman kopacağını sorması üzerine) şöyle buyurdu: “Emanet zayi edildiği vakit kıyameti bekle!” Bunun üzerine bedevî, “Emanetin zayi edilmesi nasıl olur yâ Resûlallah?” diye sorunca, Hz. Peygamber, “Yönetim, ehli olmayan kimseye verildiğinde kıyameti bekle.” buyurdu. (Buhârî, Rikâk, 35)

Açıklaması

Adalet ve hakkaniyet olmadan toplumsal barış temin edilemez. Adaletin tesis edilmediği toplumlarda karmaşa hâkimdir. İltimasın ve adam kayırmacılığın yaygınlaştığı böyle bir toplumda hiç kimse hak ettiği yerde değildir. Eşitlik ilkesine aykırı olarak toplumun itibarlı ve zengin kesimleri kendilerine sağlanan iltimas ile hak etmedikleri mevkilere yerleşirler. Böylece toplumsal denge bozulur. Allah Resûlü (sav), hak ve adaletten uzak hükümler verildiğinde mutlaka kan dökmenin yaygınlaşacağını bildirerek, iltimas ve adam kayırma ile yapılan işlerin toplumsal kargaşaya neden olacağını bildirir.⁷⁰

⁶⁸ Müslim, Mesâcid, 33.

⁶⁹ Ebû Dâvûd, Talâk, 16-17.

⁷⁰ Muvatta’, Cihâd, 13.

Bu nedenle yüce dinimiz İslâm, insanlar arasında adaletin tesisini öğütlemiş, her türlü haksızlığı ise yasaklamıştır.⁷¹ İnsanların birbirlerine üstünlükleri servetleriyle veya sosyal statüleri ile değerlendirilmemiş Allah'a olan bağlılıkları göz önünde bulundurulmuş ve bütün insanlar hukuk önünde bir tarağın dişleri gibi eşit sayılmıştır.⁷² Ayrıca Allah, Kur'an'da emanet olarak nitelediği her türlü sorumluluğun ehil kimselere verilmesini ve insanlar arasında adaletle hükmedilmesini emretmiş, zulmü ve haksızlığı ise yasaklamıştır.⁷³ Sevgili Peygamberimiz de pek çok hadisinde aynı şekilde insanları adaleti gözetmeye çağırarak ve adaletli devlet başkanını, kıyamet gününde Allah'ın gölgesinde olacaklar arasında saymış, zalim devlet başkanını da Allah nazarında en sevimsiz kimseler arasında zikretmiştir.⁷⁴ Resûlullah'ın (sav) bildirdiğine göre kıyamet gününde tüm hak sahiplerine hakları verilecektir. Hatta boynuzsuz hayvanın bile boynuzludan hakkı alınacaktır.⁷⁵

Adaletin gereğince sağlanamadığı durumlarda ise haksızlığa uğrayanlar hak ve adaletten ayrılmamalı ve üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmelidir. Haksızlığa uğradığını düşünüyorsa, hakkını meşru yollarla aramalı, elde edemediği takdirde de sabretmeli ve talebini Allah'a arz etmelidir. Zira Allah mutlak adalet sahibi olduğu için mağdur olan kimseye âhirette hakkını verecek ve zulmeden kimseden de hesabını soracaktır. Resûl-i Ekrem bir gün, "Benden sonra adam kayırma olayları ve hoşlanmayacağınız işler göreceksiniz." buyurunca sahâbîler, "Yâ Resûlallah, bizden o günlere erişenlere ne tavsiye edersin?" diye sormuş. Bunun üzerine Allah Resûlü, "Yapmanız gereken görevleri yaparsınız, hakkınız olan şeyin size verilmesini Allah'tan niyaz edersiniz." demiştir.⁷⁶

⁷¹ Mâide, 5/8, 42.; Nisâ, 4/135.

⁷² Hucurât, 49/13.; Kudâi, Mûsnedü'ş-şihâb, I, 145.

⁷³ Buhârî, Hudûd, 19.

⁷⁴ Nesâî, Zekât, 77.

⁷⁵ Müslim, Birr, 60.

⁷⁶ Müslim, İmâre, 45

Netice itibariyle İslâm, adalet ilkesine aykırı olan, toplumsal huzuru bozan ve hak ihlâline sebebiyet veren iltimas ve adam kayırmayı yasaklamış, görevlendirmelerin adalet ve liyakat ilkesine göre yürütülmesini ve her konuda kul hakkının gözetilmesini istemiştir. Dolayısıyla hak etmediği hâlde yakınlık, dostluk, tanıdık olma, aynı dünya görüşünü paylaşma, aynı ırk, cemaat veya partiden olma gibi ilişkilerden hareketle bir kimseye görev vermek veya bir kimseye menfaat sağlamak, İslam'ın adalet ve liyakat ilkesine aykırıdır. Bu ilke göz ardı edilip iş, ehli olmayan kimselere tevdi edildiğinde, bu kimseler üstlendikleri işi hakkıyla yürütemeyecekleri için, her şeyin düzeni kısa sürede bozulur, huzursuzluklar başlar, insanlar arasında güven duygusu zayıflar, hak ve adalet beklentisi ortadan kalkar ve neticede toplumsal bozulma meydana gelir. Adalet ve eşitliğin sağlandığı toplumlarda ise toplumun fertleri arasında kardeşlik ve fedakârlık yeşereceğinden toplumsal düzen ve istikrar hâkim olur. Böyle bir toplumda mallar, haklar ve görevler adaletli bir şekilde taksim edilmiştir. Bu nedenle zulüm, haksızlık ve başkalarının hakkına tecavüz yoktur. Her birey kendi kişisel gayreti oranında hak ettiği yere ulaşacağına ve bu oranda kazanç elde edeceğine güvendiği için iltimas gibi hastalıklara bulaşma gereği duymaz. Ayrıca toplumun fertleri bireysel olarak adalet duygusunu kazandıklarından başkalarının haklarına tecavüz etmeyi kul hakkı olarak görürler. Hukuk karşısında ise toplumun en fakiri ile en zengini, en itibar sahibi ile en âciz olanı arasında hiçbir fark gözetilmez. O hâlde başkaları lehine, kendi aleyhimize iltimas ve kayırmacılık yapılmasını tasvip etmediğimiz gibi, bunun tersini de kabul etmemeli, iltimasın kul hakkına saldırı olduğunu bilmeliyiz. Allah Teâlâ'nın, kendi haklarından vazgeçebileceğini ancak kul hakkını affetmeyeceğini göz önünde bulundurarak yaptığımız her işten dolayı âhirette hesap vereceğimizi düşünmeliyiz. Toplumun huzuru adalette, eşitlikte ve haklara saygıda; huzursuzluğu ise zulümde, adam kayırmada ve hakların çiğnenmesindedir.